

ПОНЯТТЯ «ПРАЦІВНИК БАНКУ»: ТРУДО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена дослідженню терміну «працівник банку». Аналізуючи зміст поняття, було виділено основні суттєві ознаки працівників банків, як суб'єктів трудових правовідносин. Результатом дослідження є формулювання нового поняття «працівник банку».

Ключові слова: поняття, термін, працівник банку, суттєві ознаки, вимоги.

Логічно правильне оперування поняттями, точне визначення їх змісту й обсягу мають не тільки суто теоретичне, а й практичне значення. Доволі влучно з цього приводу стверджує Є. В. Ушаков: «Поняття – це мінімальна логічна форма представлення знань» [1, с. 67]. «Визначення в науці, – говорить О. С. Кузнєцова, – зазвичай виступають як підсумки дослідження тієї чи іншої предметної сфери, являючи собою лаконічне, зручне для використання формування суті того, що досліджується, хоча дійсно повним визначенням предмета (предметної галузі) виступає вся наукова теорія, учення про нього. Якщо визначеннями в науках здебільшого завершуються дослідження, то виклад науки чи теорії починається з визначення їх поняття» [2, с. 32].

За останні десятиріччя туманність викладу в роботах багатьох вчених-трудоваків набула значного поширення, і все це, відповідно, викликало справедливе обурення практичних працівників – споживачів наукової продукції. При цьому, зауважмо, що характеризуючи систему права загалом, і трудового права зокрема, слід враховувати те, що вона носить об'єктивну природу, оскільки визначається структурою предмета правового регулювання, тобто колом суспільних відносин, які є об'єктивними. У той же час система права суб'єктивна, по-перше, тому що вона є продуктом систематизаційної діяльності людей і, по-друге, тому що сам факт систематизації права є суб'єктивним фактором в суспільстві. Є. О. Прянішніков наголошує на тому, що відповідно до законів діалектики логічна форма мислення являє собою єдність елементів «явище – поняття – термін» [3, с. 114]. На відміну від «явища», яке постає об'єктивною категорією, «поняття» і «термін» – суб'єктивні категорії, тому при їх визначенні можливі різні точки зору, у тому числі і суперечливі [4, с. 3]. Погодимось із М. М. Клемпарським, що «... визначення поняття завжди є результатом ступеня розробки відповідного понятійного матеріалу у конкретний момент розвитку людства, його зміст визначається на даний історичний момент і стосуються певного питання, загалом у нього знаходить вираз світоглядна позиція його автора» [5, с. 10].

Зміст поняття утворюють істотні ознаки, відбиті в ньому. Поняття за числом ознак є біднішим, чим сприйняття, адже істотних ознак у будь-якому класі предметів не буває дуже багато, позаяк поняття, виконуючи узагальнюючу, ідентифікуючу функцію, не може бути надто громіздким, інакше ним буде незручно користуватися.

Категорія «поняття» тісно пов'язана з категорією «термін»: остання служить носієм першої. «Термін – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступає в системні відносини з іншими словами та словесними комплексами і утворює разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю», – робить висновок І. С. Квітко [6 с. 21].

Понятійний апарат трудового права як науки, так і галузі права, характеризується наявністю фундаментального лексичного базису, що складається із загальноживаних слів, окремих категорій і термінів, взаємопов'язаних і погоджених між собою.

Термін «працівник банку» знайшов легальне відбиття у багатьох нормах Закону України «Про банки і банківську діяльність» [7]:

– органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом (ч. 4 ст. 5);

– членами ревізійної комісії не можуть бути особи, які є працівниками банку (ч. 4 ст. 41);

– служба внутрішнього аудиту аналізує інформацію та відомості про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку (ч. 2 ст. 45);

– банк зобов'язаний докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку (ч. 2 ст. 55);

– керівники та працівники банку зобов'язані безоплатно надавати уповноваженим Національним банком України особам інформацію, документи та письмові пояснення з питань діяльності банку, а в разі виявлення порушень законодавства України про банки і банківську діяльність, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, також копії документів у порядку, встановленому Національним банком України (ч. 5 ст. 71).

Ще частіше розглядувана категорія згадується у Законі України «Про Національний банк України» [8], стаття 64 якого має назву «Статус працівників Національного банку».

Отже, термін «працівник банку» знайшов легальне відбиття у багатьох нормах Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» і законодавчих актів прийнятих на їх розвиток з метою правового забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника.

Перш ніж сформулювати легальне визначення поняття «працівник банку», погодимось із П. М. Балгаджи, на думка якого при підготовці норм-дефініцій слід дотримуватися таких основних правил:

а) дефініція повинна чітко, зрозуміло і разом із тим адекватно передавати зміст того чи іншого поняття;

б) обсяг визначення має відповідати поняттю, яке передає відповідний термін;
в) дефініція не повинна бути занадто громіздкою або, навпаки, скороченим формулюванням;

г) мова формулювань має бути зрозумілою, однозначною, не обтяженою складними термінами й висловами, відповідати правилам і нормам мови, лінгвістично правильною, не передбачати додаткових уточнень чи роз'яснень;

д) вона не повинна містити термінологічних повторів;

е) дефініція не може бути сформульована у формі заперечень;

є) для визначення поняття достатньо використовувати його індивідуальні, ключові ознаки, що дозволить уникнути ускладнень, об'ємності й перевантаженості змісту, забезпечить його адекватне розуміння;

ж) визначення має розкривати поняття як елемент понятійної системи;

з) у дефініції слід дотримуватися підпорядкованості понять, обов'язкового логічно-послідовного зв'язку між ними;

і) визначення не повинне мати характер залежності: одне поняття пояснюється через інше, яке, у свою чергу, визначається першим;

и) важливим орієнтиром у процесі формулювання визначення мають бути дефініції відповідного терміна, які закріплено в інших правових актах [9, с. 66, 67].

До суттєвих ознак працівників банку належать:

а) виконання покладеної трудової функції на підставі трудового договору з банком.

Трудові правовідносини у розглядуваній категорії працівників виникають із банком, який у даному випадку виступає роботодавцем. Частиною 1 ст. 46 Господарського кодексу України [10] передбачено, що підприємці мають право укладати з громадянами договори щодо використання праці. При укладенні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити належні й безпечні умови праці, оплату праці не нижчу від визначеної законом і її своєчасне одержання працівниками, а також інші соціальні гарантії, включаючи соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення згідно з чинним законодавством України.

Специфічною економічною та організаційно-правовою структурою, що забезпечує функціонування грошового обігу на ринку, а також економіки в цілому, є банківська система України. При дослідженні останньої треба враховувати той факт, що вона утворюється не внаслідок механічного поєднання окремих банків, а будується за задалегідь виробленою концепцією, в межах якої надається певне місце кожному виду банків і кожному окремому банку. Що стосується питання необхідності формування банківської системи, як особливої структури, на думку дослідників вона визначається двома групами причин:

а) пов'язаними з необхідністю здійснення нагляду і регулювання банківської діяльності з боку держави, узгодження поточних комерційних інтересів окремих банків з загальносуспільними інтересами – забезпеченням сталості грошей і стабільної роботи всіх банків;

б) пов'язаними з функціонуванням грошового ринку, забезпеченням збалансованості попиту і пропозиції як на всьому грошовому ринку, так і в кожному його секторі. Для цього набір банківських інститутів та інструментів, які надаються ними, повинен бути диверсифікованим та досить мобільним, щоб можна було заповнити будь-який сектор ринку, навіть якщо він не є прибутковим [11, с. 96].

Як справедливо заявляє О. П. Орлюк: «Банківська система виступає складовою кредитної системи держави й являє собою сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією національних банківських установ, що існують у межах єдиної фінансової системи та єдиного грошово-кредитного механізму в певний проміжок часу (певний історичний період) [12, с. 174].

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України. Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими). Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банківська система бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи, зокрема шляхом :

- забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордони держав та між окремими галузями тощо;
- розробки та забезпечення способів управління ризиками;
- забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема шляхом вдосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі;
- забезпечення насичення ринку ціновою інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки;

б) зайнята безпосереднім здійснення визначеної законом або договором сукупності операцій і послуг з використання грошей, цінних паперів та валютних цінностей або створення для цього умов або обслуговуванням цієї діяльності.

Уклавши трудовий договір, банківський працівник починає виконувати покладені на нього трудові обов'язки.

У загальному вигляді функції банківської системи виглядають наступним чином:

а) створення грошей і регулювання грошової маси, що забезпечується оперативною зміною банками маси грошей в обігу, через збільшення або зменшення її відповідно до зміни попиту на гроші;

б) трансформаційна, завдяки мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємництва та громадян і передачі їх у формі кредиту іншим суб'єктам;

в) стабілізаційна, шляхом забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку.

Конкретизовані ці функції стосовно Національного банку України. Відповідно до Конституції України [13] основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При її виконанні НБУ має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Іншими функціями Національного банку є: визначає та проводить грошово-кредитну політику; монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошо-

вий обіг; виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування; встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна; організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу; регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, визначає порядок і форми платежів, у тому числі між банками; визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації; здійснює банківське регулювання та нагляд; здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій, веде Державний реєстр банків, Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків та ін.

Конкретизація трудової функції працівника банку відбувається у посадовій інструкції шляхом вказівки на його завдання й обов'язки. Так, згідно Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників (Випуск 71. Фінанси, кредит, страхування та пенсійне забезпечення) [14] контролер ощадного банку:

- здійснює проведення та облік визначених банківських операцій, передбачених чинним законодавством, і відповідно до ліцензій Національного банку України, в тому числі: відкриття та ведення рахунків клієнтів та здійснення розрахунків за їх дорученням; касове обслуговування клієнтів; залучення депозитів фізичних осіб; визначені операції з валютними цінностями;

- здійснює заходи щодо виконання філією Ощадбанку плану залучення заощаджень населення у вклади;

- веде облік готівки, цінностей і цінних бланків;

- здійснює закриття операційного дня та складання щоденної звітності філії, перевіряє відповідність наявної готівки, цінностей і цінних бланків, їх залишків у касі визначеним документам;

- додержується правил зберігання документів, особових рахунків, карток із зразками підписів, штампів та печаток, бланків банківської звітності.

- зберігає ключ від грошової комори філії (сейфа), бере участь у її відкриванні та закриванні;

- зберігає інформацію, що становить службову таємницю або носить конфіденційний характер;

- додержується правил і норм охорони праці та протипожежного захисту;

в) здатність за кваліфікаційним рівнем, станом здоров'я, досвідом роботи, діловими й моральними якостями виконувати покладені на банки завдання та функції, а на цих осіб – посадові обов'язки.

Відповідні вимоги можуть бути встановлені як чинним законодавством, так і у локальних нормативних актах. Наприклад, за ст. 18 Закону України «Про Національний банк України» головою Національного банку може бути громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки чи фінансів або науковий ступінь у галузі економіки чи фінансів і при цьому має не менше

10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою та має бездоганну ділову репутацію, зокрема, не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку. За ст. 10 цього ж законодавчого акту членом Ради Національного банку може бути громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів чи права і при цьому має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою та має бездоганну ділову репутацію, зокрема, не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку. У той же час посадова інструкція головного юрисконсульта юридичного відділу Управління Національного банку України в Харківській області [15] встановлює наступний перелік кваліфікаційних вимог: а) повна вища освіта (магістр, спеціаліст) у галузі знань «Право» за спеціальностями «Право», «Правознавство»; б) післядипломна освіта (поглиблення професійних знань, умінь за професією); в) стаж роботи за професією провідного юрисконсульта в фінансових і банківських установах не менше 3 років; г) володіння державною мовою. Загалом же сучасний корпус працівників банків повинен відповідати високим вимогам, що пред'являються до їх професіоналізму й компетентності, знань, досвіду, особистих, моральних, ділових, психологічних і фізичних якостей, здібності прогресивно мислити й уміло виконувати поставлені перед ними завданнями, досягаючи необхідної ефективності; г) наявність заборон і обмежень, пов'язаних із прийняттям і проходженням на роботу в банк.

Пред'явлення підвищених вимог до кадрового складу банків визначається високим ступенем зацікавленості всього суспільства в ефективності результатів їх діяльності, серйозністю повноважень відповідної категорії працівників, достатньо часто пов'язаних з правомірним вторгненням у сферу прав і законних інтересів громадян. У практичній діяльності згаданим кадрам нерідко приходиться потрапляти в ситуації, що характеризуються високим ступенем варіативності у виборі лінії поведінки, засобів їх вирішення і, в результаті, правильний вибір багато в чому залежить не тільки від рівня професіоналізму, але й від моральних та інших особистих якостей.

Правообмеження – це система обмежень і заборон службової діяльності, спрямованих на забезпечення професійного виконання службових повноважень, яка регламентована нормативно-правовими актами держави та є запорукою професійності і неупередженості діяльності службовців. К. В. Бортняк вирізняє три основні різновиди правообмежень: а) правове утримання від протиправного діяння; б) встановлення правових меж, у яких повинен діяти суб'єкт; в) утримання в процесі діяльності від використання певних можливостей [15, с. 120]. Якщо обмеження передбачають

можливість реалізації права, однак з дотриманням певних умов, то заборони не дозволяють працівнику реалізовувати свої права взагалі. Це і є головною відмінністю між першими та другими.

Заборони для працівників банків зумовлені специфікою виконуваних ними функцій і спрямовані на забезпечення належного виконання трудових обов'язків і недопущення зловживань службовим становищем. Наприклад, згідно ст. 65 Закону України «Про Національний банк України» Голова Національного банку, його заступники, члени Правління Національного банку та інші службовці Національного банку згідно із переліком посад, затвердженим Правлінням Національного банку, не можуть бути народними депутатами України, членами Уряду України, займатися підприємницькою діяльністю, виконувати роботу за сумісництвом, крім викладацької, наукової та іншої творчої діяльності. Службовцям Національного банку забороняється входити до керівних органів та бути акціонерами банків. Голові Національного банку, його заступникам, членам Правління Національного банку та іншим службовцям Національного банку забороняється отримувати позики від будь-яких інших кредитних установ, за винятком Національного банку;

д) трудові відносини указаних осіб врегламентовуються КЗпП України, Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про державну службу», іншими нормативно-правовими актами прийнятими у їх розвиток.

За ст. 3 КЗпП України [16] законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, видудіяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Відповіді на питання, коли трудове законодавство не використовується чинний Кодекс не містить. У той же час усуває цей недолік проект Трудового кодексу України (реєстраційний № 2902, текст законопроекту від 27 серпня 2013 р.) [17], за ст. 6 якого трудове законодавство не застосовується у разі, якщо:

- а) роботу виконує фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності самостійно;
- б) роботу виконують члени особистого селянського господарства в цьому господарстві;
- в) фізична особа виконує роботу за цивільно-правовим договором. Тобто, ні чинне, ні проектне законодавство, виключення для осіб, які здійснюють свою трудову діяльність у банку – юридичній особі, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків, не робить. На цих працівників, як і на інші категорії трудящих, поширюється дія КЗпП України.

Трудові відносини працівників банків, окрім КЗпП України, врегламентовують також Закони України «Про банки і банківську діяльність» та «Про Національний банк України». Зокрема, Закон України «Про Національний банк України» включає як окремий розділ XI «Службовці Національного банку», що об'єднує статті «Статус працівників Національного банку», «Заборонена діяльність» та «Збереження таємниці».

Позаяк службовці Національного банку є державними службовцями, до них застосовуються норми Закону України «Про державну службу», якщо Закон «Про Національний банк України» не встановлює іншого.

Таким чином, працівник банку – це фізична особа, яка здатна за кваліфікаційним рівнем, станом здоров'я, досвідом роботи, діловими й моральними якостями виконувати покладені на банки завдання та функції та вступила у трудові відносини з останнім на підставі трудового договору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ушаков Е. В. Введение в философию и методологию науки [Текст] : учебник / Е. В. Ушаков. – М. : КНОРУС, 2008. – 592 с.
2. Кузнецова О. С. Краткий курс по логике [Текст] : учеб. пособие / О. С. Кузнецова. – М. : Окей-книга, 2007. – 128 с.
3. Прянишников Е. А. Единство «явление – понятие – термин» [Текст] / Е. А. Прянишников // Сов. государство и право. – 1971. – №2. – С. 114–117.
4. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации [Текст] : монография / отв. ред. Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 192 с.
5. Клемпарський М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / М. М. Клемпарський ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2004. – 224 с.
6. Квитко И. С. Термин в научном документе [Текст] : монография / И. С. Квитко. – Львов : Вища шк., 1976. – 128 с.
7. Про банки і банківську діяльність [Текст] : Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – №5–6. – Ст. 30.
8. Про Національний банк України [Текст] : Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – №29. – Ст. 236.
9. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. М. Балтаджи ; ІДП ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2008. – 205 с.
10. Господарський кодекс України [Текст] : затв. Законом України від 16.01.2003 р. №436-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – №18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
11. Савлук М. І. Вступ до банківської справи [Текст] : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.
12. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / О. П. Орлюк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – 482 с.
13. Конституція України [Текст] : прийн. на V сесії Верхов. Ради України II скликання 28.06.1996 р. №254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
14. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників (Випуск 71. Фінанси, кредит, страхування та пенсійне забезпечення) [Електронний ресурс] : затв. наказом М-ва праці та соц. політики України від 23.10.1998 р. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN27391.html.
15. Бортняк К. В. Адміністративно-правовий статус працівника податкової служби [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / К. В. Бортняк ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2011. – 233 с.
16. Кодекс законів про працю України [Текст] : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. №322-VIII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1971. – №50 (Дод.). – Ст. 375.
17. Проект Трудового кодексу України [Електронний ресурс] : (реєстр. №2902, текст від 27.08.2013 р.). – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746.

Ю. В. Зинченко

КАТЕГОРИЯ «РАБОТНИК БАНКА»: ТРУДО-ПРАВОВОЙ ПОДХОД

Статья посвящена исследованию термина «работник банка». Анализируя содержание понятия, были выделены основные существенные признаки работников банков, как субъектов трудовых правоотношений. Результатом исследования является формулирование нового понятия «работник банка».

***Ключевые слова:** понятие, термин, работник банка, существенные признаки, требования.*

Y. Zinchenko

THE CONCEPT OF THE «BANK EMPLOYEE»: LABOR – LEGAL APPROACH

The article is devoted to the study of the term «the bank employee». Analyzing the content of the concept, was the basic essential features of Bank workers as subjects of labor relations. The result of this research is the formulation of a new concept «the bank employee».

***Key words:** bank employee, money circulation, bank system, financial system, labor relations, labor contract.*